

SEBESTYÉN MIHÁLY

IDŐTÁR IV.

(Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2014. 648 o. ISBN: 978-973-599-642-0)

2014-ben megjelent az *Időtár IV.* kötete, amelyben Sebestyén Mihály Marosvásárhely történeti kronológiáját dolgozza fel 1945–1989 között.¹ Az első három részben az olvasó az írásbeliségben fennmaradt régi erdélyi várossal ismerkedhetett meg, míg a mostani kötet az 1945-tel kezdődő „új világ”, „új szelek”, „új reménységek” időszakát tárgyalja, amely a nagy változások és a nagy csalódások kora.

A szerző szenvedélyes érdeklődése a téma iránt olvasmányossá teszi az amúgy adathalmaz jellegű kiadványt. Pál-Antal Sándor 2014. november 14-én a bemutatón e szavakkal méltatta: „Ez a könyv gyakorlatilag egy nagy vallomás arról a korszakról, amelyben élünk.”

Marosvásárhely e 44 évének kutatása, értékelése, az események feltárása, a dokumentumok közvételére még alig kezdődött el. A levéltárak elvileg nyitottak, de tudjuk: objektív és szubjektív akadályok nehezítik a munkát. Ezért különösen értékes és hiányt pótló vállalkozás Sebestyén Mihály kötete. Kitértő kutatása a források mellett statisztikai adatok alapján követi végig a város demográfiai változásait, a homogenizációt, az elszemélytelenítést, elrománosítást, a betelepítéseket. Megörökíti az építkezéseket, vállalat alapításokat, színházi eseményeket, egyetem alapítást, a városrendészeti elképzeléseket és azok megvalósítását, a politikai, kulturális tényezőkhöz túl a mindennapi és közösségi élet apró mozzanatait, például a közlekedés korszerűsítését, a civilizációs vívmányok bevezetését (televízió, telefon), az élelmiszerellátás gondjait, a nagy- és kisemberek sorsfordító napjait. Az adatok összegyűjtésében teljességre törekedett a szerző, de tudjuk, ezt megvalósítani lehetetlen.

A célzatosság a magyar vonatkozások ügyében nem véletlen. Kiemelt helyet kapott a kezdetben magyar anyanyelven oktató Orvos- és Gyógyszerészeti Egyetem története, az oktatástörténet, pártélet, a kisebbségi sérelmek, a Magyar Autonóm Tartomány (MAT) szerepének változása. Ugyanakkor nagyon fontos politikai–katonapolitikai – immáron történeti–hadtörténeti vonatkozásai is vannak a kötetnek.

Előljáróban mindjárt leszögezhető: a szocializmus diktálta integráció, ami elsősorban a népesség etnikai összetételének megváltoztatását szolgálja („betelepülők jöttek, betelepítettek érkeztek”), meghatározó tényezője Marosvásárhely történetének. Ebben a kérdésben a várost illető döntések Bukarestben születtek, mint ahogy zömmel napjainkban is. A kötetből recenzensként csak néhány érdekesebb, ám annál figyelemre méltóbb adatot emelnék ki, amelyek a város történetének változását statisztikai adatokkal igazolják, illetve amelyek közül nem egynek hadtörténeti vonatkozása is van.

Kezdjük mindjárt az 1945. január 13-ai, háború utáni első népszámlálással, melynek eredménye: 95% magyar, 2% román, 1% német, 2% egyéb etnikumú lakos. Január 22-én Maros-Torda vármegye prefektusa, dr. Victor Groza a magyar nyelvet a második hivatalos nyelvvé kiáltja ki, de ez a rendelet nem sokáig élt a gyakorlatban.

Bözödi György ugyanazon év január 22-ei jelentése is említésre méltó, amely Maros-Torda megyei leletmentő útjának beszámolója. Felkereste a koronkai, nyárádszentbenedeki, gernyeszegi, sáromberki és udvarfalvi kastélyokat, amelyeket kifosztva talált, levél- és könyvtári anyaguk részben vagy teljesen elpusztult a hadak és a falusiak fosztogatásai, gondatlansága, gyűjtögetései nyomán. Engedélyt kellett kérnie a szovjet katonai hatóságoktól, hogy a maradékot beszállíttassa ideiglenes megőrzésre a Teleki Tékába.

1945. március 6-án megalakult a Groza-kormány, Észak-Erdélyben visszatért a román közigazgatás – március 8-án Marosvásárhelyen már be is vezették.

Március 13-án 13 pontból álló *Emlékirat*ot adnak át a marosvásárhelyi polgárok Petru Groza miniszterelnöknek a kolozsvári visszacsatolási ünnepségen. Ebben kérik az elhurcoltak azonnali

¹ Az első három kötet (I. 2008, II. 2010, III. 2011) ismertetése megjelent a *Hadtörténelmi Közlemények* 2012. évi első számában, 316–318. o.

szabadon bocsátását, új köztisztviselőket ott, ahol a lakosság 10%-a magyar. A pengő-lej árfolyamának 1:50 arányban való tartását. Magyar iskolák fenntartását magyar tanárokkal; a diszkriminatív törvények hatályon kívül helyezését, azt, hogy a román törvények bevezetése legyen fokozatos és magyar változat is álljon a lakosság rendelkezésére. Adjanak lehetőséget a városból politikai okok miatt elmenekülteknek a visszatérésre. Követelik: az elhagyott német javakat csakis erdélyiek kapják, a magyar jogigényeket egyenlőképpen kezeljék. Követelik az internálások megszüntetését is, egyenlő adóterheket, védszámokat az észak-erdélyi megyék számára, s azt, hogy a szakszervezeteknek legyen nagyobb beleszólása a közéletbe, végül magyar képviselőt a bukaresti kormányban.

1945. április 2-án életbe lépett a speciális állampolgársági törvény az észak-erdélyi lakosság román állampolgárságának rendezésére. Eszerint mindenki alanyi jogon román állampolgárnak számított, aki 1940. augusztus 30-a előtt is az volt, és nem hagyta el az országot valamely idegen állam vagy hadsereg harcoló tagjaként. A törvény kizárja a kedvezményezettek köréből azokat, akik a fenti dátum után telepedtek le az országész területén, de ők is kérelmezhetik az állampolgárság felvételét, csak nem kedvezményezetten.

Sor kerül a hadi károk felmérésére, amely szerint az elmúlt öt év hadi kára 3 milliárd 644 millió pengő (1941-es árakon számolva), emberi kár (eltávozott, meghalt, elesett, elhurcolták) Maros–Torda vármegyében: 89 gépkocsivezető, 757 közalkalmazott, 16 nyomdász, 70 mészáros, 53 orvos, 14 pap, 75 tanár, 45 ügyvéd. A személyi veszteség pótlása komoly gondot okozott a városnak, főleg amiatt, hogy az új törvények értelmében nem sikerült magyar anyanyelvű polgárokat betelepítenie.

1947. május 9-én két évre megszigorítják a letelepedést Marosvásárhelyen, de Kolozsváron, Temesváron, Nagyváradon és Brassóban is. Ez nem érinti a román közalkalmazottakat, katonatiszteket, mérnököket és szakmunkásokat. Folynak a magyar tulajdonban levő lakásrekvirálások.

1947. szeptember 15–16-án megkezdődik a hadifoglyok szabadon bocsátása a foksáni börtönből.

1948-ban újabb népszámlálást tartanak: a lakosság létszáma 47 043, ebből 34 943 magyar, 11 077 román, 762 zsidó (a Zsidó Demokrata Bizottság szerint a reális zsidó népesség száma 3000 körül van).

Március 27-én a magyar követség jelenti a kormánynak, hogy felkérésére a romániai sajtóban, köztük a marosvásárhelyi *Szabad Szó*-ban elhelyeztek egy közleményt, amelyben kijelentik: Magyarország nem fogad be tömegesen áttelepülő erdélyi magyarokat, csángókat, nincs szándékában földet osztani számukra, miként ezt terjesztik, és mindenkit visszatoloncol, aki illegálisan lépi át a két ország határát. Óva int mindenkit, hogy elherdálja ingatlanát Romániában a kitelepedés reményében.

1948. szeptember 21-én Magyarország és Románia kölcsönös vagyonszerzési egyezményt írt alá. Felszabadítják a CASBI (Ellenséges Javakat Kezelő és Felügyelő Pénztár) hatálya alá került ingatlanokat. December 23-án a magyar külügyminisztérium tudatja a budapesti kormánnyal, hogy a román fél vonakodik ratifikálni az egyezményt, ugyanis eszerint a felek nem követelhetik vissza a másik országba került ingóságokat.

1949. október 16-án Románia és Magyarország egyezményt köt a kölcsönös utazások megkönnyítésére. Ennek ellenére a nem hivatalos (egyéni és családos) látogatásokat a román fél szinte ellehetetleníti, nem ad kiutazó vízumot állampolgárainak, és nem enged be Magyarországról látogatókat, turistákat. Csupán a diplomatákat és szolgálati érdekből utazók mozgását engedélyezik, de a román állam ezekben az esetekben is fenntartja a vízumkénszert.

1951. január 27-én elnöki rendelettel az ország összes történelmi levéltára a Belügyminisztérium kezelésébe megy át. A hozzáférést törvény és bürokrácia egyaránt nehezíti.

1952. szeptember 21-én szovjet nyomásra létrejött a Magyar Autonóm Tartomány (MAT), Marosvásárhely központtal. Legfőbb feladata volt a magyar anyanyelv használatának biztosítása az oktatásban, közigazgatásban, kulturális életben. 1960-ban alkotmánymódosítással a terület határait módosították, természetesen oly módon, hogy az etnikai arány a magyarok rovására megváltozzon.

1952. augusztus 15-ről 16-ra virradó éjszaka a Securitate a MAT területén lecsapott a volt polgári pártok egykori tagjaira, 237 személyt hurcoltak börtönbe. – Szeptember 27-én megjelenik a 331/1952. számú törvény az ország új közigazgatási felosztásáról, amely szerint a történelmi Székelyföldön megalakult a MAT, székhelye Marosvásárhely.

Nagy Imre miniszterelnök 1954. június 26-án a magyar külügyminisztérium nevében ajánlatot tesz arra, hogy a kolozsvári magyar útlevél-hivatalt helyezték Marosvásárhelyre, ha már Kolozsvár nem engedélyezi annak működését.

1955. szeptember 24-én amnesztiát hirdettek azon politikai elítéltek számára, akikre politikai vétségekért a hadbíróóságok kevesebb, mint tíz évet szabtak ki. A rendelet következtében közel 10 000 ember szabadul.

1956. február 21-én újabb népszámlálás volt Romániában: a magyarok aránya 73,3%, a románoké 22,4%, a zsidóké 2,8%, a cigányoké 0,3%.

1956. október 24-én a Kossuth rádióból értesült a város lakossága a magyar forradalom eseményeiről. A román rendőrség ennek nyomán óvintézkedéseket tett, nehogy a lakosság körében a magyarországi események hatására lázadás üsse fel a fejét. Október 29-én a diákság nyugtalankodik, lázít a társadalomtudományok és az orosz nyelv tanítása ellen.

A magyarországi események, az 1956-os forradalom nem maradt hatás nélkül. 1956 novembere és 1957 júniusa között ellenlépésként a hatóságok felgöngyölik a Faliboga-féle összeesküvést. Az 1952-ben tervezett, majd 1954-től Ioan Faliboga által szervezett Nemzeti Felszabadítási Bizottság egy ellenforradalmi szervezetet volt, melynek célja az Román Népköztársaságban levő népi demokratikus rendszer erőszakos megdöntése volt. A szervezet vezetőségének központja, élén Falibogával, Marosvásárhely volt, de több ága volt a Magyar Autonóm Tartomány különböző helyeiseiben, mint például Kolozsváron, Sztálinvárosban, Bukarestben stb. A felforgató tevékenység megszerzése és lebonyolítása érdekében Ioan Faliboga vezetésével, valamint Șerban Petcu, Eugen Nuțiu, Jenica Vizitiu és mások aktív részvételével több titkos találkozóra került sor, amelyeken elhatározták a szervezet több városra és községre való kiterjesztését új tagok beszervezésével, illegális párt megalapítását, valamint azt, hogy amikor majd akcióba lépnek az államhatalom megkaparintásáért, az első elfoglalandó célpontok a Néptanácsok, a Posta és más állami intézmények legyenek. Ugyanabból a célból Petcuval és Grigore Sofronnal kijelölték és felkészítették Maria Bogdan vádlottat, hogy vegye fel a kapcsolatot néhányval az imperialista államok nagykövetségei közül annak érdekében, hogy anyagi segítséget kérjen a szervezet számára az akció végrehajtásához. A Magyar Népköztársaságbeli fasiszta puccs kirobbanásának hatására Ioan Faliboga és a szervezet vezetőségéből a többi vádlott kezdeményezésére 1956 októberében és novemberében az állami hatalom megkaparintása érdekében áttértek közvetlen akciók előkészítésére. A csoport működésének leleplezése következtében a securitate 70 embert tartóztatott le. – 1957. június 20-a és július 29-e között a securitate őrizetbe vette az erdőszentgyörgyi Veress-féle csoportot is államellenes összeesküvés és a szocialista rendszer erőszakos megdöntésére tett kísérlet vádjával. Marosvásárhelyen hirdet ítéletet a kolozsvári katonai bíróság, melynek értelmében a büntetés 20–20 év fegyházban letöltendő szabadságvesztés.

1958. február 25-én Kádár János Marosvásárhelyre látogatott, ami azért érdekes, mert 1942 óta nem tette tiszteletét magas rangú magyar állami méltóság a városban. Kállai Gyula ez alkalomból kijelenti, hogy Magyarországnak nincsenek területi igényei Romániával szemben.

1959 júliusában a securitate jelenti, hogy 1958. január 1-je és 1959. május 31-e között a MAT-ban 308 személyt vettek őrizetbe politikai vádak alapján. – 1960. december 24-én Kovács György nagy nemzetgyűlési képviselő a parlament plénuma előtt helyesli a MAT átszervezését, a tartomány magyar jellegének megszüntetését.

1963-ban megkezdődött az utcák, terek magyar nevének módosítása.

1967-ben hangot adnak a románok azon megkönnyebbülésüknek, hogy a MAT mint magyar területi egység megszűnt, így végre ők foglalhatják el a vezető tisztségeket.

1974. december 6-án megjelenik a külföldi állampolgárok elszállásolásáról szóló rendelkezés/törvény, melynek értelmében kötelező a szállodai elhelyezés, mivel kell a valuta az országnak, és nem utolsó sorban könnyebben lehet ezáltal a vendégeket megfigyelni. Ehhez kapcsolható a 223/1974. rendelet is, amely részletesen taglalja a külföldön élő román állampolgárok, valamint a külföldi állampolgárok romániai tulajdonviszonyait és jogait. A kivándorlók kötelesek az államnak eladni saját ingatlanukat, természetesen az állam által megszabott áron. Az illegálisan külföldön tartózkodók – illetve akikről megtagadták a hazatérést – ingó és ingatlan vagyonát elkobozzák.

A példák felsorolását lezárva kiemelném, hogy az olvasó további tájékozódását szolgálja a kötet végén található Felhasznált szakirodalom-jegyzék. Az adatok közötti tájékozódást nagyban segíti

a rövidítések jegyzéke is, a hely- és személynévmutató. A tárgymutató visszakereshetővé teszi adott esetben egy intézmény, esemény fellelhetőségének megtalálását. Érdekessége és külön értéke a kötetnek az adott korszakban megjelenő irodalmi és tudományos művek, filmek, színdarabok, prózai és zenés előadások, valamint a marosvásárhelyi épületek, szobrok, emlékművek jegyzéke. Önálló jegyzék tartalmazza a marosvásárhelyi utcák, terek, földrajzi helyek felsorolását.²

Somogyi Gréta

UNGVÁRY KRISZTIÁN (SZERK.)

BÚVÓPATAKOK

A jobboldal és az állambiztonság 1945–1989

(Jaffa Kiadó, Budapest, 2013. 398 o. ISBN: 978-615-5418-02-0)

Rákosi Mátyás rövid uralma alatt sikeres személyi kultuszt épített ki, a szovjet elvárásokat pedig túlteljesítette. A rendszer ellenségeivel leszámoltak, a hatalom igyekezett mindent és mindenkit ellenőrzése alatt tartani, a rendszer szempontjából veszélyesnek ítélt elemekkel pedig leszámolni. Kádár János Rákosinál hosszabb ideig, harminckét éven keresztül volt a magyar politikai élet első számú hatalmi tényezője. Ellentmondásos személyisége és politikai eredményei ma is megosztják a közvéleményt. A rendszerváltás óta minden évtizedben könyvek sokasága jelent már meg, melyekben néha bírálják, legtöbbször elemzik a róla elnevezett pártállami rendszert, valamint annak művelődés- és egyházpolitikáját, a rendszernek a nemzetiségekhez való viszonyát. Tény, hogy ebben a pártállami rendszerben semmiféle jobboldali hagyománynak és gondolkodásnak nem jutott tér, ezért erre a kérdésre eddig kevesebb reflektorfény vetült. Az Ungváry Krisztián által szerkesztett tanulmánykötetben azokról az 1945 és 1989 között létezett jobboldali csoportokról olvashatunk, amelyek valahogy mégis túléltek a diktatúra évtizedeit és aktívan képviselték a jobboldali eszméket. Nagyon találóan erre utal a könyv címe is.

A szerkesztő kiemeli a bevezetőben, hogy az 1948 utáni évtizedek jobboldali hagyományait, a hagyomány továbbélését tudományos igénnyel eddig még egyetlen szerző sem dolgozta fel. Az előszó rámutat, hogy a kutatott terület kérdéseire leginkább az állambiztonság irataiból kaphatunk választ, habár ez a forráscsoport több szempontból is problematikus. Először is, nagyon helyesen felmerül a kérdés, hogy mi minősíthető jobboldali tevékenységnek a Rákosi- és a Kádár-rendszerben. Nem lehet a magyarázatot egyetlen definíció mögé szorítani. Jóllehet azt Kádár 1961 decemberében mégis megfogalmazta: „Aki nincs ellenünk, az velünk van.” Tehát, ebből következik, hogy minden politikai mozgalom, amely ezt a mondatot nem tette magáévá, jobboldalinak minősült. Ungváry Krisztián felhívja a figyelmet még egy alapvető, de a korábbi elemzések során sokszor elfelejtett tényezőre, miszerint a diktatúrával szemben állók jelentős részének szintén homályos fogalmi voltak a bal- és jobboldal különbözőségéről, mivel a legfontosabb az volt számukra, hogy valahogy kifejezzék az ellenszenvüket a rendszerrel szemben, és nem az, hogy mindez milyen szimbólumok mögül teszik. Nem beszélve arról, hogy a politikai eszmék, ideológiai értelmezése országunként is változhat. A kötet a sokféle lehetséges értelmezés közül azt választotta kiindulópontjául, hogy kik voltak azok, akiket maga a rendszer jobboldaliként definiált.

A bevezető után hét szerző összesen kilenc tanulmányát olvashatjuk az érintett kérdéskörben. Mindegyik egy-egy, az állambiztonság által ellenségesnek minősített csoport sorsáról szól. Valamennyi tanulmányra egységesen jellemző, hogy összefoglaló táblázatok teszik átláthatóbbá az

² 2015-ben megjelent az V/1. kötet, ami nagyrészt a II. kötet (1850–1914) pótlásait, javításait tartalmazza az időközben felbukkant iratokra, tanulmányokra alapozva. A korabeli sajtó alapos átolvasásával a szerző különösen az 1880-as és 1890-es évek eseményeit egészítette ki. (Az eredeti elképzelés szerint az V. kötet az összes kiegészítést tartalmazta volna, de a munka során összegyűlt anyag arra készítette a kiadót, hogy azt kétféle osztva jelentesse meg.)